

ART-PEDAGOGIK QOBILIYATLARNI BAHOLASHDA MEZONLAR TIZIMI MOTIVATSION, KREATIV, FAOLIYATLI VA SHAXSIY RIVOJLANISH MEZONLARI

Bo'ltakova Roziya Xasan qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrası

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23212461>

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak tarbiyachilarning art-pedagogik qobiliyatlarini baholashda qo'llaniladigan mezonlar tizimi nazariy jihatdan asoslanadi. Art-pedagogik qobiliyat tushunchasi pedagogik qobiliyatlar nazariyasi va badiiy ijod psixologiyasi kontekstida talqin etiladi. Mezonlar tizimi to'rt guruhga — motivatsion, kreativ, faoliyatli va shaxsiy rivojlanish mezonlariga — ajratilgan holda tavsiflanadi, har bir mezon guruhi uchun ko'rsatkichlar va baholash darajalari (past, o'rta, yuqori) taklif etiladi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, keyingi diagnostik-eksperimental tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *art-pedagogik qobiliyat, baholash mezonlari, motivatsion mezon, kreativ mezon, faoliyatli mezon, shaxsiy rivojlanish mezoni, bo'lajak tarbiyachi, badiiy ijod.*

Аннотация. В статье теоретически обосновывается система критериев оценки арт-педагогических способностей будущих воспитателей. Понятие арт-педагогической способности трактуется в контексте теории педагогических способностей и психологии художественного творчества. Система критериев рассматривается в составе четырёх групп — мотивационных, креативных, деятельностных и критериев личностного развития; для каждой группы предложены показатели и уровни оценки (низкий, средний, высокий).

Ключевые слова: *арт-педагогическая способность, критерии оценки, мотивационный критерий, креативный критерий, деятельностный критерий, критерий личностного развития, будущий воспитатель.*

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of a system of criteria for assessing the art-pedagogical abilities of future preschool educators. The concept of art-pedagogical ability is interpreted within the theory of pedagogical abilities and the psychology of artistic creativity. The criteria system is considered as consisting of four groups — motivational, creative, activity-based, and personal development criteria — with indicators and assessment levels (low, medium, high) proposed for each group.

Keywords: *art-pedagogical ability, assessment criteria, motivational criterion, creative criterion, activity-based criterion, personal development criterion, future preschool educator.*

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxs sifatida shakllanishida badiiy-estetik faoliyat — rasm chizish, musiqa, teatrlashtirilgan o'yinlar, qo'l mehnati — alohida o'rin tutadi. Bu faoliyatni tashkil etuvchi tarbiyachi nafaqat umumpedagogik, balki maxsus — art-pedagogik — qobiliyatlarga ega bo'lishi lozim. Art-pedagogik qobiliyat deganda biz tarbiyachining badiiy ijodni pedagogik faoliyat vositasiga aylantira olish, ya'ni o'zining ijodiy salohiyatini bolaning ijodiy rivojlanishini rag'batlantirish maqsadida qo'llay olish qobiliyatini tushunamiz.

Amaliyotda bu qobiliyatlarni baholash ko'pincha bir tomonlama — faqat texnik ijro mahorati (masalan, rasm chizish texnikasi yoki qo'shiq aytish sifati) asosida amalga oshiriladi, holbuki art-pedagogik qobiliyat murakkab, ko'p komponentli tuzilishga ega [7]. Shu sababli uni

baholashning yaxlit, ilmiy asoslangan mezonlar tizimini ishlab chiqish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi. Bu vazifaning ahamiyati, xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ijodkorligini rivojlantirishning tarbiyachi shaxsiga bevosita bog'liqligini ko'rsatuvchi so'nggi tadqiqotlarda ham qayd etilgan [8].

Tadqiqotning maqsadi — bo'lajak tarbiyachilarning art-pedagogik qobiliyatlari mohiyatini nazariy jihatdan asoslash hamda ularni baholashning to'rt guruhli (motivatsion, kreativ, faoliyatli, shaxsiy rivojlanish) mezonlar tizimini ishlab chiqish.

MAVZUNING NAZARIY-METODOLOGIK ZAMINI

Pedagogik qobiliyatlar nazariyasining asosi N.V. Kuzmina tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u pedagogik qobiliyatlarni pedagogik faoliyat tuzilishi bilan bog'liq holda tizimlashtirgan va gnostik, loyihaviy, konstruktiv, kommunikativ va tashkiliy qobiliyatlarni ajratgan [2]. Ushbu tipologiya art-pedagogik qobiliyatlarni tahlil qilish uchun ham metodologik asos bo'lib xizmat qiladi, biroq u badiiy ijodning o'ziga xos — obrazli-emotsional — tabiatini to'liq qamrab olmaydi.

Badiiy qobiliyatlarning psixologik tabiati B.M. Teplov tomonidan chuqur o'rganilgan; u musiqiy qobiliyatlar misolida qobiliyatning faoliyat ichida, faqat shu faoliyatga xos vazifalarni bajarish jarayonida namoyon bo'lishi va rivojlanishini asoslagan [3]. L.S. Vigotskiy "San'at psixologiyasi" asarida badiiy ijodning katarsis va emotsional transformatsiya bilan bog'liqligini ko'rsatib, badiiy faoliyatning pedagogik salohiyatini tushunish uchun nazariy zamin yaratdi [4]. E.P. Torrens kreativlikni mustaqil psixologik konstrukt sifatida o'rganib, uning tarkibiy ko'rsatkichlari — bir maromdan chiqish (flyuensiya), moslashuvchanlik (fleksibilnost), originallik va detallashtirish qobiliyatini aniqladi; bu ko'rsatkichlar kreativ mezonlarni ishlab chiqishda tayanch nuqta bo'la oladi [5].

Pedagogik baholashning mezoniy-darajaviy yondashuvi V.P. Bespalko tomonidan asoslangan bo'lib, unga ko'ra har qanday pedagogik sifatni baholash aniq mezonlar va ularning darajalari (past, o'rta, yuqori) asosida amalga oshirilishi lozim [6]. Shu bilan birga, art-pedagogik qobiliyatlarni maxsus, mustaqil baholash predmeti sifatida, xususan bo'lajak tarbiyachi faoliyati kontekstida, to'rt mezon guruhi asosida tizimlashtirish masalasi yetarlicha ochib berilmagan. Bu holat tadqiqotning ilmiy yangilik maydonini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqola nazariy tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, quyidagi metodlarga tayanadi:

- nazariy-tahliliy metod — art-pedagogik qobiliyat mohiyatini pedagogik qobiliyatlar va badiiy ijod psixologiyasi nazariyalari asosida ochib berish;
- tizimli-strukturaviy tahlil — qobiliyatning tarkibiy komponentlarini ajratish;
- mezoniy-darajaviy tahlil — baholash mezonlari va ularning darajalarini ishlab chiqish;
- modellashtirish — mezonlar tizimining yaxlit konseptual modelini qurish.

Metodologik asos sifatida kompetentlikka yo'naltirilgan, faoliyatli, aksiologik va mezoniy-darajaviy yondashuvlar majmui qabul qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. Art-pedagogik qobiliyatning mohiyati va tarkibiy tuzilishi. Art-pedagogik qobiliyat ikki tabiatan farqli, ammo bir-birini to'ldiruvchi sohaning — badiiy ijod va pedagogik faoliyatning — kesishmasida shakllanadi. Bu shuni anglatadiki, tarbiyachida nafaqat badiiy faoliyat (rasm, musiqa, teatrlashtirilgan faoliyat) bo'yicha bilim va ko'nikma, balki bu bilimni bolaning ijodiy rivojlanishini rag'batlantiruvchi pedagogik vositaga aylantira olish qobiliyati ham bo'lishi lozim. Shu sababli art-pedagogik qobiliyatlarni baholash bir o'lchovli emas, balki ko'p qirrali —

28.09.2026

shaxsning ichki motivatsiyasini, ijodiy salohiyatini, amaliy faoliyatini va kasbiy-shaxsiy rivojlanish dinamikasini qamrab oluvchi bo'lishi zarur.

2. Baholash mezonlari tizimi. Nazariy tahlil asosida art-pedagogik qobiliyatlarni baholashning to'rt guruhli mezonlar tizimi ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval

Art-pedagogik qobiliyatlarni baholash mezonlari tizimi

Mezon guruhi	Mohiyati	Asosiy ko'rsatkichlari
Motivatsion mezon	Badiiy-pedagogik faoliyatga bo'lgan ichki qiziqish va kasbiy yo'nalganlik darajasi	Badiiy faoliyatga barqaror qiziqish; o'z ijodiy salohiyatini bolalar tarbiyasida qo'llashga ong'li intilish; kasbiy o'z-o'zini anglash darajasi
Kreativ mezon	Ijodiy fikrlashning individual xususiyatlari va yangi badiiy-pedagogik yechimlar taklif qila olish qobiliyati	G'oyalar sonining ko'pligi (flyuensiya); yondashuvlarni o'zgartira olish (fleksibilnost); original yechimlar taklif qilish; g'oyani detallashtira olish
Faoliyatli mezon	Badiiy-pedagogik bilim va ko'nikmalarni real amaliy vaziyatda qo'llay olish darajasi	Mashg'ulotni loyihalash va tashkil etish mahorati; turli yosh guruhlariga mos badiiy topshiriqlar tanlash; texnik ijro sifati
Shaxsiy rivojlanish mezoni	Shaxsning kasbiy-ijodiy o'sish dinamikasi va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati	O'z faoliyatini reflektiv tahlil qila olish; kasbiy o'z-o'zini takomillashtirishga intilish; tanqidiy fikr-mulohazani konstruktiv qabul qilish

3. Baholash darajalari. Har bir mezon guruhi bo'yicha uchta baholash darajasi taklif etiladi:
–past daraja — mezon ko'rsatkichlari epizodik, beqaror tarzda namoyon bo'ladi, shaxs tashqi rag'batlantirishga muhtoj;

–o'rta daraja — mezon ko'rsatkichlari muntazam, biroq ko'proq reproduktiv (namunaga asoslangan) shaklda namoyon bo'ladi;

–yuqori daraja — mezon ko'rsatkichlari barqaror, mustaqil va ijodiy-transformativ xarakterga ega, shaxs o'z tashabbusi bilan yangi badiiy-pedagogik yechimlar taklif qiladi.

Bunday uch darajali farqlash nafaqat diagnostika, balki individual rivojlantirish traektoriyasini loyihalash uchun ham asos bo'la oladi: past va o'rta darajadagi ko'rsatkichlarga ega talaba uchun maqsadli mashqlar va topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi mumkin.

4. Mezonlar guruhlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Taklif etilgan to'rt mezon guruhi bir-biridan mustaqil emas, balki o'zaro shartlangan tizimni tashkil etadi: motivatsion mezon kreativ faoliyat uchun ichki asos yaratadi, kreativ mezon faoliyatli mezonda amaliy ifodasini topadi, faoliyatli tajriba esa shaxsiy rivojlanish mezoni orqali reflektiv tarzda qayta ishlanib, navbatdagi motivatsion siklni kuchaytiradi. Shu tariqa mezonlar tizimi chiziqli emas, balki aylanma (spiralsimon) mantiqqa ega bo'lib, bu uni nafaqat bir martalik baholash, balki uzluksiz kasbiy monitoring vositasi sifatida qo'llash imkonini beradi.

5. Mezonlar tizimini amaliyotga tatbiq etish shartlari. Taklif etilgan mezonlar tizimining samarali ishlashi uchun quyidagi shartlar zarur: baholovchi (o'qituvchi)ning o'zi mezonlar

28.09.2026

mazmunini aniq tushunishi va ularni bir xil talqin qilishi; baholash jarayoniga kuzatuv, amaliy topshiriq va o'z-o'zini baholash kabi turli usullarning uyg'unlashtirilishi; baholash natijalarining talabaga tushunarli va rivojlantiruvchi tarzda yetkazilishi; hamda mezonlar tizimining vaqt o'tishi bilan (masalan, semestr boshi va oxirida) qayta qo'llanilishi orqali dinamikani kuzatish imkoniyati.

XULOSA

O'tkazilgan nazariy tahlil quyidagi xulosalarni asoslash imkonini berdi:

- 1) art-pedagogik qobiliyat badiiy ijod va pedagogik faoliyatning kesishmasida shakllanadigan, ko'p komponentli murakkab tuzilishga ega shaxs sifati sifatida talqin etilishi lozim;
- 2) bu qobiliyatni baholash bir o'lchovli emas, balki motivatsion, kreativ, faoliyatli va shaxsiy rivojlanish mezonlarini qamrab oluvchi to'rt guruhli tizim asosida amalga oshirilishi kerak;
- 3) har bir mezon guruhi past, o'rta va yuqori darajalar bo'yicha farqlanishi, bu esa nafaqat diagnostika, balki individual rivojlantirish traektoriyasini loyihalash imkonini beradi;
- 4) mezonlar guruhlari o'zaro chiziqli emas, balki aylanma-rivojlanuvchan bog'liqlikka ega bo'lib, bu ularni uzluksiz kasbiy monitoring vositasi sifatida qo'llash imkonini yaratadi.

Amaliy tavsiya: maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun art-pedagogik amaliyot davomida taklif etilgan to'rt mezon guruhi asosida diagnostik karta yuritish, uni semestr boshi va oxirida qayta to'ldirish orqali kasbiy-ijodiy rivojlanish dinamikasini kuzatib borish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1961. — 98 с.
3. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. — М.; Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1947. — 335 с.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. — М.: Искусство, 1968. — 576 с.
5. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1962. — 278 p.
6. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989. — 192 с.
7. Nasritdinova M.N. Artpedagogikaning bo'lajak musiqa ta'limi o'qituvchilari ijodkorlik qobiliyatlari rivojidadagi imkoniyatlari // Ilmiy axborot. — 2023. — №2. — B. 312–316. DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss2/a189.
8. Sadikova D.X., Butayeva G.X. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ijodkorligini ijtimoiy-pedagogik faoliyatda rivojlantirish texnologiyasi // «Maktabgacha va maktab ta'limi» jurnali. — 2026. — 4(3). — B. 9–12. ISSN: 3060-4613.